

*До спеціалізованої вченої ради Д 70.895.02
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
29013, м. Хмельницький, вул. Героїв Майдану, 8*

ВІДГУК

**офіційного опонента – докторки юридичних наук, професорки,
професорки кафедри правового забезпечення діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України
Вовк Вікторії Миколаївни на дисертацію
Заяць Ольги Степанівни «Інтенціональний аналіз
професійної адвокатської діяльності: філософсько-правовий дискурс»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.12 – філософія права**

Актуальність теми. Загалом, філософія, право, суспільство та держава є поширеними поняттями в експерименті, який звикли називати життям. Ці концепції мають велике значення і викликають інтерес і для філософів, політологів, і для юристів, соціологів та ін. Неправильне розуміння філософії і права часто призводить до дискусій щодо встановлення взаємозв'язку між ними. Можна й задати запитання, чому такий порядок у розташуванні понять, чому не «право, філософія, суспільство, держава» або «суспільство, держава, право і філософія»? Насправді відповідь проста: це так влаштовано, тому що у нас є філософія права, а це означає, що ми можемо застосувати філософську призму та її принципи до всіх інших концепцій. Чимало сучасних і не тільки дослідників вважають, що філософія не має відношення до конкретних реалій суспільства. Це не правда. Філософія не лише для тих, хто має величезний інтелект, вона доступна для усіх без виключення, потрібно лише бути налаштованим, підготовленим і дисциплінованим. Врешті решт філософія є особливо важливою у житті людини (суспільства, держави) через її унікальну природу. В цьому контексті цілковито погоджуюся із сьогоденною докторанткою щодо доцільності застосування складових елементів міждисциплінарної компоненти філософського підходу до феноменологічного виміру професійної діяльності адвоката, що слушно обґрунтовується

можливістю отримання якісно нових знань на основі використання не тільки предметності (власне контент) цих наук, а й їх методології тощо.

Також необхідно підтримати наукову позицію докторантки в тому, що, попри все, в основі професійної адвокатської діяльності та адвокатської практики покладене обов'язкове дотримання принципу верховенства права й забезпечення ефективного захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги людині. Своєю чергою, особлива «місія», роль адвоката та інституту адвокатури полягає у збереженні та утвердженні суспільних цінностей. Серед професійних (в тому числі морально-етичних) вимог на які зобов'язана рівнятися особа, хто претендує на посаду і суспільний статус адвоката, передусім є відсутність непогашеної чи незнятої судимості, відповідність певним морально-етичним принципам, успішне складання кваліфікаційного іспиту тощо. Зрештою, сьогодні чинними та практичними є два підходи до правового закріплення професійної етики поведінки адвоката в публічному просторі: аксіологічний і деонтологічний. Поєднання цих підходів є не бажаним через виникнення категоріальної плутанини, в тому числі й правової плутанини, а вибір одного з підходів, кардинально впливає на зміст правового припису. Відтак доцільно акцентувати, що аксіологічний підхід – мораль прагнення, а, також, застосовуючи цей підхід законодавець висловлює певні рекомендації щодо ідеалів поведінки адвоката. Своєю чергою, деонтологічний підхід – мораль обов'язку, й, також, цей підхід передбачає те, що законодавець встановлює мінімальні обов'язки та заборони. Щобільше, деонтологічний підхід дозволяє включити нові правила в інститут професійної відповідальності адвоката та здійснювати їх юридичне переслідування за порушення цих правил. Утім, констатуємо, що для нашої правової системи, що є поширеною в українському суспільстві та включеної у неї системи повіреного права (адвокатура й адвокатська діяльність) більш властивий все ж таки саме деонтологічний підхід.

Саме дисертаційне дослідження Ольги Степанівни є тією кваліфікаційною роботою, у якій акумульовано авторські положення щодо висвітлення та пошуку шляхів розв'язання проблемних питань дослідження

професійної адвокатської діяльності в рамках філософсько-правового дискурсу, що само собою матиме вагоме значення для сфери української філософії права та сприятиме її розвитку на теренах України.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертаційного дослідження затверджено у вченій раді Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова (протокол № 5 від 26 вересня 2022 р.).

Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., у межах науково-дослідної роботи кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права «Теоретико-історичні проблеми розвитку держави і права» на 2017–2023 рр. (номер державної реєстрації 0117U000103), що є складовою частиною наукової теми Хмельницького університету управління та права «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» на 2013–2016 рр. (державний реєстраційний номер 0108U008927) та на 2017–2026 рр. (державний реєстраційний номер 0117U000103).

Ступінь обґрунтованості положень, висновків і рекомендацій, представлених у дисертаційному дослідженні аргументовано на високому рівні. Дисертаційна робота ґрунтується на обґрунтованих наукових узагальненнях і комплексному підході, її зміст підтверджує фаховість у вирішенні поставлених завдань, що були зумовлені означеною метою. Своєю чергою, мета дисертаційної роботи полягає в інтенціональному аналізі професійної адвокатської діяльності в межах філософсько-правового дискурсу на основі онтологічних, гносеологічних, аксіологічних, антропологічних і праксеологічних детермінант.

Окрім того, в межах окреслених мети та завдань, фахово сформульовані об'єкт і предмет дослідження. Відтак, об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері реалізації професійної адвокатської діяльності, натомість предметом

дослідження є інтенціональний аналіз професійної адвокатської діяльності в межах філософсько-правового дискурсу.

Загалом, наукові положення, висновки та рекомендації належно відображені в дисертаційній роботі та є теоретично обґрунтованими, що було досягнуто за допомогою правильно обраної методології, у тому числі були використані філософські, загальнонаукові й спеціально-юридичні методи наукового пізнання. У принципі, використання широкої методології й уможливило всебічно ефективне дослідження виявленої філософсько-правової проблеми.

Опрацювання Ольгою Заяць масиву наукової, нормативно-правової та емпіричної бази дало можливість авторці дисертаційної роботи всебічно висвітлити досліджувану наукову проблему, сформулювати обґрунтовані висновки та рекомендації. Повнота дослідження доведена кількістю опрацьованих джерел, їх є 705, з яких – 276 іноземних джерел. В цьому контексті необхідно акцентувати на вмінні авторки всебічно аналізувати сучасні роботи і українських, і закордонних авторів, що дозволило їй сформувати потужну теоретичну базу та допомогло сформулювати авторську інтерпретацію досліджуваної проблеми. Критичний аналіз, проведений у дисертації, все ж таки вирізняється високим рівнем аргументованості, виваженості та толерантності докторантки. Водночас проведене дисертаційне дослідження дало змогу його авторці отримати нові теоретико-правові та прикладні висновки, розробити науково-обґрунтовані пропозиції, що виносяться сьогодні на захист.

Структура та зміст дисертаційної роботи повною мірою висвітлюють проблемні питання, що становлять її предмет. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що містять двадцять чотири підрозділи, висновків, списку використаних джерел і додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, вказано на зв'язок з науковою тематикою, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведені дані про апробацію, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

Перший розділ присвячено питанням пов'язаних із вивченням загальнотеоретичних підходів та концептуальних засад дослідження інтенціональності професійної адвокатської діяльності у філософсько-правовому дискурсі. Зокрема зосереджено увагу на характеристиці основних підходів та принципів професійної адвокатської діяльності як основи філософсько-правового розуміння системи правозахисту (підрозділ 1.1), а також обґрунтована філософсько-правова парадигма як методологія професійної адвокатської діяльності (підрозділ 1.2).

У другому розділі дисертаційного дослідження авторка розкрила генезу антропологічних засад інтенціонального аналізу професійної адвокатської діяльності, а, отже, застосовано міждисциплінарну компоненту філософсько-правового дискурсу в дослідженні інтенціональної природи професійної адвокатської діяльності (підрозділ 2.1). Обґрунтована антропологічна константа професійної адвокатської діяльності як об'єктивна необхідність українського громадянського суспільства (підрозділ 2.2). Проаналізоване суспільне значення антропологічних концептів правозахисної діяльності як різновиду юридичної діяльності (підрозділ 2.3). вивчені антропологічні чинники професійної моралі та професійної етики як складових інтенціонального виміру адвокатської діяльності (підрозділ 2.4).

Третій розділ дисертаційного дослідження присвячений концептуальній інтерпретації феноменологічних і гносеологічних концептів інтенціонального аналізу професійної адвокатської діяльності, зокрема вивчена цілісна структура концептуального каркасу феноменології професійної адвокатської діяльності (підрозділ 3.1), надана гносеологічна характеристика суті та ознак професійної адвокатської діяльності (в межах інтенціонального аналізу) (підрозділ 3.2), досліджено вплив професійної поведінки адвоката на правослухняну поведінку в суспільстві (проблема довіри до адвокатської діяльності) (підрозділ 3.3). запропоновано світоглядні концепти правової допомоги як соціального феномену (підрозділ 3.4). Потрактовані гносеологічні передумови професійної адвокатської діяльності як мотиваційні складові співвідношення права та моралі у правомірній поведінці адвоката (підрозділ 3.5).

У четвертому розділі з'ясована аксіологічна детермінація етичних підстав інтенціонального аналізу професійної адвокатської діяльності, дослідивши аксіологічний вимір професійної адвокатської діяльності (підрозділ 4.1) та виокремивши справедливість і відповідальність як аксіологічні принципи професійної адвокатської діяльності (підрозділ 4.2). Доведено гуманістичні підстави феномену професійної адвокатської діяльності (підрозділ 4.3) та запропоновано вважати Верховенство права аксіологічно-правовим атрибутом професійної адвокатської діяльності (підрозділ 4.4).

П'ятий, завершальний, розділ дисертації присвячено дослідженню праксеологічних констант феномену інтенціональності професійної адвокатської діяльності вивчивши засади імплементації констант інтенціональності професійної адвокатської діяльності у формування демократичного правосуддя в Україні на основі ліберальної аксіології і принципів правової держави (підрозділ 5.1) та визначивши сучасне розуміння судового захисту як природнього права людини в межах компаративного аналізу міжнародного та національного права (підрозділ 5.2). Досліджено вплив інтенціонального на усвідомлення адвокатом правосуддя як досягнення справедливої мети виключно законними і морально виправданими методами (підрозділ 5.3). Виокремлено сучасні правові та морально виправдані вимоги до професійної адвокатської діяльності як до суспільної діяльності (підрозділ 5.4). Запропоновано суспільну відповідальність адвоката трактувати як відображення впливу інтенціональної складової професійної адвокатської діяльності на політичні процеси та правову культуру громадянського суспільства підрозділ (5.5).

Урешті речт, необхідно відзначити, що дисертаційна робота Ольги Заяць – це перше наукове дисертаційне дослідження, у якому на рівні докторської дисертації концептуалізуються сучасні теоретичні та практичні перспективи інтенціонального аналізу професійної адвокатської діяльності. Це з-поміж іншого, дало можливість обґрунтувати домінантне місце у професійній адвокатській діяльності реконструктивної діяльності, коли реалізуються такі якості правозахисника, як пам'ять, аналітичне та синтетичне мислення,

уявлення, з огляду на що в комунікативній діяльності адвоката виділяються два аспекти: 1) психологічний контакт із клієнтом та 2) психологічний контакт зі складом суду й іншими учасниками правового процесу.

Відтак на основі наукового дослідження подано відповідні ґрунтовні та важливі для сучасної філософії права теоретичні та прикладні висновки.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційна робота є першим в українській науковій літературі комплексним дослідженням, у якому на докторському рівні концептуалізуються сучасні теоретичні та практичні перспективи інтенціонального аналізу професійної адвокатської діяльності. Безперечно заслуговують на позитивний відгук чимало положень, що винесені на прилюдний захист, і ті, що поставлені у ряди вперше, і ті, що удосконалено, і ті, що набули подальшого розвитку. Деякі з них, все ж таки, зобов'язують до ретельнішого висвітлення, особливо ж ті, що становлять наукову новизну та практичну значущість.

Наукова новизна притаманна положенню авторки щодо обґрунтування того, що рівень розвитку громадянського суспільства залежить від рівня правової захищеності особистості, а стан законності є тим чинником, що визначає стабільність правових відносин. У сучасних умовах розширення правового нігілізму і падіння рівня правової культури суспільства зростає значення адвокатури як інституту громадянського суспільства, що відповідає напряму правової політики щодо вдосконалення правових основ державного і суспільного життя (с. 120–123, 200–201, 205–206 дисертації). Окрім того, дисертантка уміло обґрунтувала доцільність підвищення рівня правової освіти населення задля побудови в Україні громадянського суспільства та правової держави через надання правової допомоги населенню, адже професійна правова допомога не тільки допомагає вирішити питання, з яким клієнт звернувся до адвоката, а й ознайомити з його правами й обов'язками в тих чи тих ситуаціях, з можливими правовими наслідками. Саме в державах з високим рівнем правової освіти населення фіксують значно менше правопорушень, ніж у тих, де більшість людей не знає про свої права і свободи, можливі способи їх захисту й відновлення (с. 253–254, 376 дисертації).

Докторантка проаналізувала проблему довіри до адвокатської діяльності та запропонувала розглядати як моральну дихотомію «довіра – відповідальність», що має велике значення в діяльності адвоката, адже: а) довіра спонукає до відповідальності, а відповідальність породжує довіру; б) відносини між адвокатом та клієнтом, які ґрунтуються на довірі, дозволяють обом сторонам спільно діяти задля досягнення справедливості виключно з використанням законних та морально виправданих методів; в) довіра слугує спонукою до самовдосконалення адвоката і як фахівця своєї справи, і як особистості; г) довіра дає змогу клієнтові бути впевненим у тому, що наслідки дій адвоката щодо захисту його прав, свобод та законних інтересів будуть для нього сприятливими; д) довіра сприяє утвердженню позитивного іміджу адвокатури в суспільстві (с. 230–231, 237 дисертації).

Новаторським у сучасній філософії права можна вважати доведення дисертанткою із філософсько-правової позиції двох підходів до правового закріплення професійної етики поведінки адвоката в публічному просторі: аксіологічного та деонтологічного. Аксіологічний підхід передбачає створення (прагнення) певного поведінкового ідеалу адвоката. За такого підходу законодавець висловлює певні рекомендації щодо ідеальної поведінки адвоката. Деонтологічний підхід передбачає, що законодавець встановлює мінімальний перелік тих обов’язків та заборон, яких зобов’язаний дотримуватися адвокат у публічній сфері (с. 49–50, 279–280, 352 дисертації).

Зрештою, Ольгою Заяць висловлено чимало інших важливих для розвитку сучасної філософсько-правової науки науково-теоретичних і практичних висновків, пропозицій та рекомендацій.

Повнота викладу одержаних результатів та вірогідність. Дисертаційна робота Ольги Степанівни Заяць повною мірою відповідає вимогам чинного законодавства, що ставляться до такого виду наукових робіт. Сформульовані в дослідженні положення та висновки фахово обґрунтовано на підставі власних результатів наукового пошуку дисертантки. Під час підготовки опонованої наукової роботи Ольга Заяць не використала положень із її дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук.

Дисертація обговорена на засіданні кафедри теорії та історії держави і права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова. Крім того, основні положення і результати дисертаційного дослідження повною мірою оприлюднені у 38 наукових публікаціях дисертантки: 1 одноосібній монографії; 13 статтях у наукових фахових виданнях України, 7 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав; 6 статтях у виданнях, що індексуються в наукометричних базах даних Web of science та Scopus, 12 тезах виступів на конференціях і науково-практичних заходах, що засвідчує вірогідність опонованої дисертаційної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять і науково-теоретичний, і практичний інтерес, а саме – можуть бути використані: *у науково-дослідній сфері* – для подальшого подолання проблемних аспектів дослідження інтенціональності професійної адвокатської діяльності; *у сфері правотворчості* – для удосконалення чинного законодавства України, зокрема того, що регламентує реалізацію професійної адвокатської діяльності; *у навчальному процесі* – під час організації освітньої діяльності та викладання навчальних дисциплін фінансово-правового циклу, а також для підготовки методичних розробок, підручників, навчальних посібників з дисциплін «Філософія права», «Теорія та історія держави і права», «Соціологія права», «Політологія», «Адміністративне право», «Юридична логіка», «Професійна етика юриста».

Результати дисертаційної роботи впроваджені в освітній процес Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова та у наукову, дослідницьку та експертну діяльність ГО «Центр науково-правової експертизи», у роботу Ради адвокатів Львівської області.

Дискусійні положення та зауваження. Принципово хочу ствердити, що дисертаційне дослідження Ольги Степанівни Заяць вирізняється високим рівнем виконання, фаховістю викладу ділового мовлення тексту роботи, вмінням використовувати сучасний методологічний арсенал наукових пошуків, обґрунтованістю висновків і виваженістю критики, загалом – високою авторською етикою спілкування тощо. Попри те, опонована мною дисертація,

як і будь-яке ґрунтовне дослідження, особливо ж на новаторському рівні, містить окремі дискусійні положення, що вимагають від авторки наукової розвідки додаткових аргументів під час прилюдного захисту. Зокрема:

– у підрозділі 1.1 «Характеристика основних підходів та принципів професійної адвокатської діяльності як основи філософсько-правового розуміння системи правозахисту» докторантка осмислює природу цього феномену правової реальності з позицій формування узагальнювальної її картини на основі філософсько-правового осмислення важливих проблем правозахисної діяльності правників, проте самою ж дисертанткою недостатньо чітко визначені суттєві відмінності особистої авторської позиції;

– у підрозділі 3.2 «Гносеологічний вимір суті та ознак професійної адвокатської діяльності (в межах інтенціонального аналізу)» відсутнє чітке визначення власне кажучи гносеологічного напрямку дослідження феномену професійної адвокатської діяльності;

– у підрозділі 4.2 «Справедливість і відповідальність як аксіологічні принципи професійної діяльності адвоката», на мою суб'єктивну думку, варто було б детальніше виявити сутнісні характеристики справедливості як особливого феномену, що фіксує особливі характеристики професійної адвокатської діяльності. У Вашому дослідженні така аргументація є недостатньою;

– говорячи про те, що конструктивний аспект діяльності адвоката передбачає ухвалення рішення про вибір тієї чи іншої стратегії і тактики захисту з урахуванням обставин справи та поведінки обвинуваченого. Вибір тактики захисту визначається її стратегією, яка може бути: а) аналітичною (пошук доказів для виправдання підзахисного або пом'якшення його провини); б) побудованою на системі психологічних пасток для слідчого. Крім того, до конструктивного компонента належать розумові операції щодо співвідношення ситуації злочину зі змістом кримінальних і кримінально-процесуальних норм. Цей компонент діяльності адвоката також виявляється і при визначенні структури захисної промови в суді і т.д. (стор. 302 і далі за

текстом). На мою думку доцільно було дисертантці приділити декілька сторінок дисертаційного дослідження і проблеми значущості професійних дилем адвоката, їх відповідності скажімо принципам і засадам професійної адвокатської діяльності, можливо варта було б і прописати процедурні питання вирішення такого роду дилем;

– у підрозділі 5.2 «Сучасне розуміння судового захисту як природного права людини в межах компаративного аналізу міжнародного та національного права» здійснена спроба обґрунтувати, що в межах компаративного аналізу міжнародного й національного права судовий захист сприймається як природне право людини на відстоювання своїх прав і свобод у незалежному й неупередженому органі влади, який за наявності законних підстав має сприяти якнайшвидшому їх відновленню. Проте було б доцільно приділити увагу й міжнародно-правовим актам та й зрештою і національним також, що містять положення щодо моральних складових професійної адвокатської діяльності;

– на сторінці 414 дисертації авторка зазначає і характеризує три організаційні форми адвокатської діяльності: індивідуальна, адвокатське бюро, адвокатське об'єднання, посилаючись на чинне законодавство. Проте існує і ще один критерій поділу організаційних форм адвокатської діяльності, який дисертантка залишила поза своєю увагою, а зокрема: формальні та неформальні організаційні форми адвокатської діяльності.

Разом з тим, необхідно з усією відповідальністю відзначити, що висловлені мною зауваження містять більше дискусійний характер, ніж принциповий. Істотного впливу на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, її наукову новину та важливість отриманих теоретико-прикладних висновків зауваження не мають. Отже, ті положення дисертаційної роботи, що виносяться на прилюдний захист, є теоретичним підґрунтям розвитку сучасної філософії права в Україні, як і можуть бути використаними у практичній діяльності.

Висновок щодо відповідності встановленим вимогам.

Ураховуючи все те, що зазначалося у відгуку вище, доцільно зробити висновок про те, що дисертація Ольги Степанівни Заяць «Інтенціональний аналіз професійної адвокатської діяльності: філософсько-правовий дискурс», подана на здобуття наукового ступеня доктора наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права є самостійною завершеною науковою роботою, містить нові науково обґрунтовані теоретико-прикладні результати проведеного дослідження, що розв'язують поставлені наукові завдання, мають важливе значення для сучасної філософсько-правової науки, відповідає вимогам встановленим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. №1197, а її авторка Заяць Ольга Степанівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри правового забезпечення діяльності НГУ
Київського інституту
Національної гвардії України

Вікторія BOBK

Підпис засвідчує

Начальник відділу кадрової роботи
Київського інституту
Національної гвардії України

п/п-к Сергій ЗАГОРОДНІЙ

